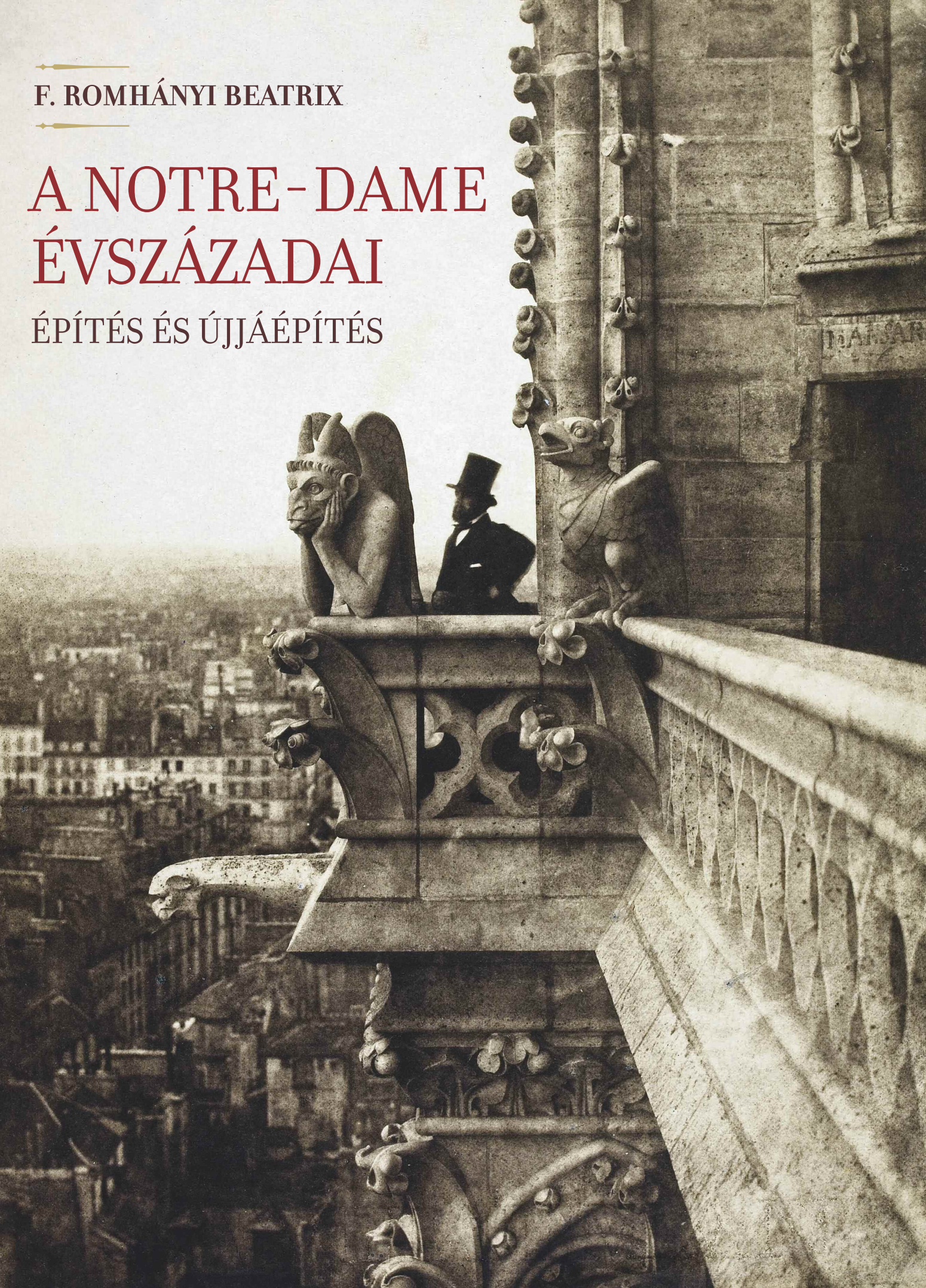

F. ROMHÁNYI BEATRIX

A NOTRE-DAME ÉVSZÁZADAI

ÉPÍTÉS ÉS ÚJJÁÉPÍTÉS

A párizsi Notre-Dame Franciaország első öt gótikus templomának egyikeként az évszázadok során a város jelképévé vált.

Bár a királyság életében sohasem töltött be állandósult szakrális szerepet, mint Reims vagy Saint-Denis, a székesegyház a 12. században megszülető főváros első, mind méreteit, mind helyét tekintve kiemelkedő, reprezentatív épülete volt, megelőzve a Louvre-t vagy a Sainte Chapelle-t.

Megszületéséhez szükség volt a politikai, kulturális, gazdasági, demográfiai és technikai feltételek szerencsés együttállására, ami Párizst és vele az egész Île-de-France-t a középkori Európa egyik meghatározó központjává emelte.

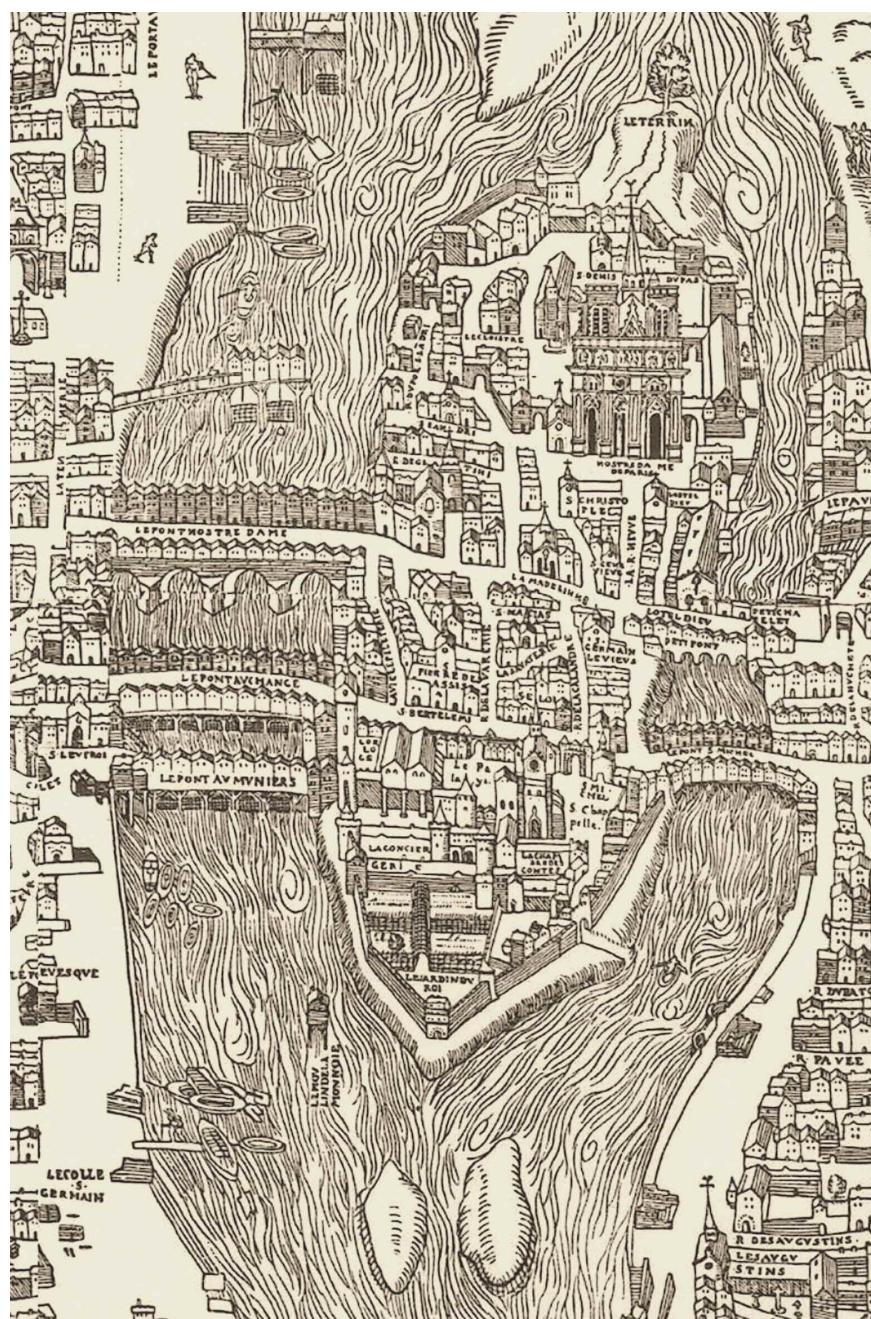
Vámpírszobor a Notre-Dame északi tornyának tetején. A szoboralak mögött a fotográfus, Charles Negre kollégája, Henri Le Secq látható, 1853

A 12. század közepén Franciaországban az eredetileg egyházi pályára szánt VII. Lajos (1137–1180) uralkodott. Az ifjú királyt apja, VI. Lajos (1108–1137) röviddel halála előtt összeházasította Aquitániai Eleonórával, akinek öröksége Aquitánia mellett több más, a mai Délnyugat-Franciaországban fekvő területet is felölelt. A frigynek köszönhetően a királyi birtokok területe csaknem megháromszorozódott. A házasság ugyan tizenöt évvel később válással végződött, és a megszerzett birtokok is jó időre kikerültek a francia király kezéből, ez az esemény mégis fontos lépést jelentett az egységes francia királyság megteremtése felé.

GAZDASÁGI FELLENDÜLÉS, KULTURÁLIS VIRÁGZÁS

Uralkodásának első éveiben VII. Lajos egyik legfontosabb tanácsadója az a Suger apát (†1151) volt, aki Saint-Denis monostortemplomát újjáépíttette. Ez volt az Île-de-France legkorábbi, programadó gótikus temploma, amelynek nagy része 1144-re elkészült és fel is szentelték. Az apát politikai súlyát jelzi, hogy 1147 és 1149 között a király távollétében Suger volt az ország regense.

A párizsi Cité szigetének ábrázolása a Notre-Dame-mal egy 1552. évi térképen

Kortársa és vitapartnere volt a ciszterci szerzetes Clairvaux-i Bernát (†1153), aki szintén kapcsolatban állt Lajossal. A ciszterciek Mária-kultuszát erőteljesen népszerűsítő apátnak volt köszönhető a rend első nagy terjeszkedése, ekkor jelent meg Angliában, a német területeken, és ekkor ért el Magyarországra is (Bátaszék/Cikádor, 1142).

A kiváló szónok hírében álló Bernát a pápa követeként fő szervezője lett az 1147-ben elindult második keresztes hadjáratnak, amelyet III. Konrád német

és VII. Lajos francia király vezetett, és amelyben Lajos felesége is részt vett. Mint a keresztes eszme elkötelezett híve Bernát adott regulát az ekkor szerveződő templomos rendnek is. A francia király és a ciszterciek szoros kapcsolatát mutatja, hogy VII. Lajos azon kevés francia királyok egyike, akiket nem Saint-Denis-ben temettek el. Helyette a Párizstól délkeletre lévő saint-port-de-barbeau-i ciszterci apátságot választotta nyughelyének, amelyet 1147-ben ő alapított.

VII. Lajos uralkodását inkább a kudarcai – a keresztes hadjárat sikertelensége és Aquitánia elvesztése – alapján szokás megítélni. Bár az uralkodó kétségkívül nehezen birkózott meg a kormányzás feladatával – kortársai gyen-

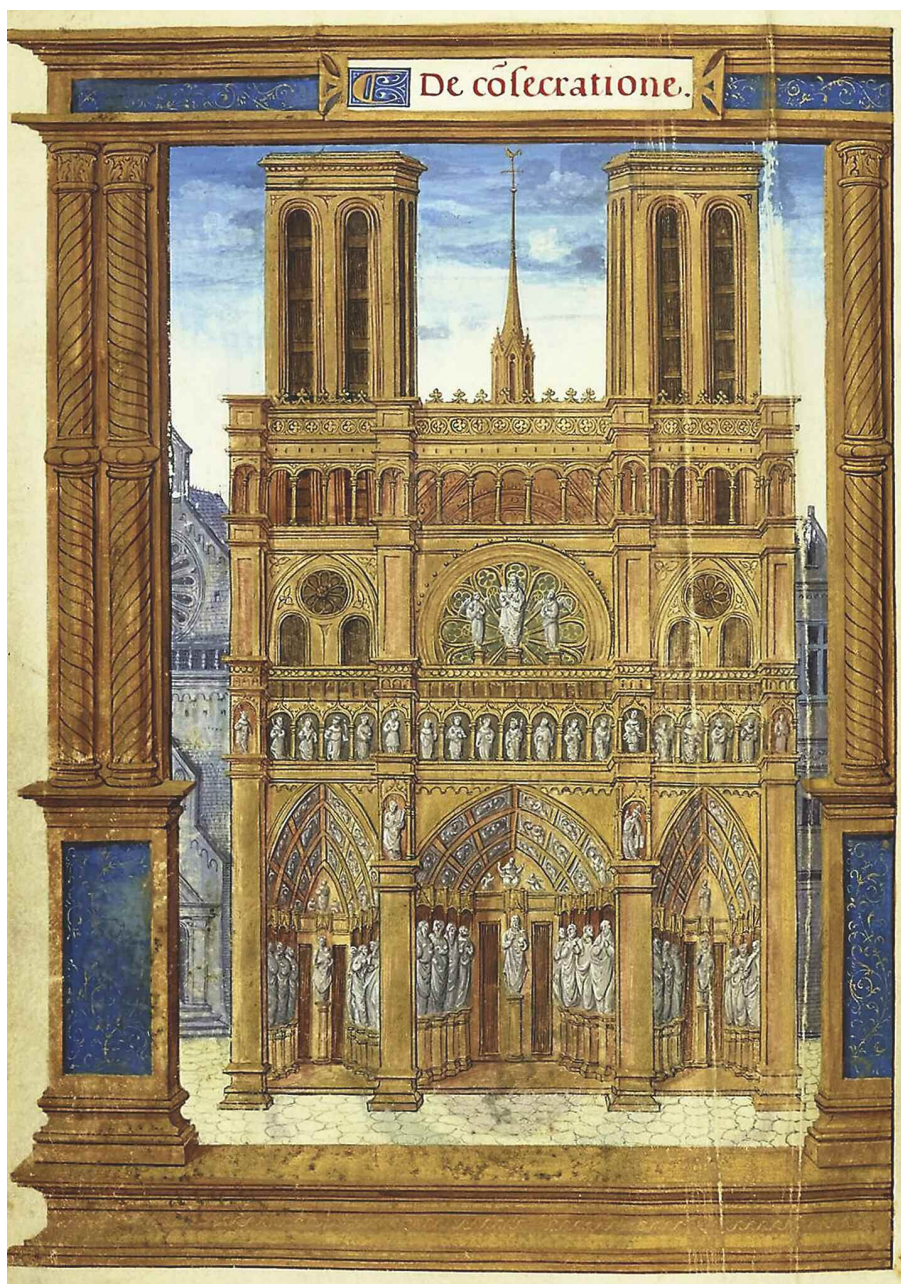
gekezőnek és tétovának tartották –, hosszú uralkodása alatt Franciaország elindult a központosított királyság kiépítése felé. Az uralma alatt álló területeken megerősödött a királyi hatalom. Az udvar befolyásának növekedését tükrözte, hogy a király kancelláriája nyolcszáznál több oklevelet adott ki, ami több mint kétszerese volt a VI. Lajos idején kelt oklevelek számának. A városok megerősödtek, lélekszámuk megnőtt, és a kommunamozgalom eredményeként egymás után érték el önkormányzati jogok elismerését. Törekvéseiket az uralkodó is támogatta.

Ugyanebben az időszakban kezdett eltűnni a kötött, szolgáló állapotú paraszti réteg, és kialakult egy mobilabb, személyében szabad parasztság. A kulturális élet felvirágzott, Chartres, Orléans és Párizs iskolái messze földön híresek voltak. A korszak meghatározó szerepet játszó egyházi vezetői közül többen is Párizsban tanultak, például a későbbi III. Ince pápa, a *Magna Carta* megfogalmazásában részt vevő Stephen Langton vagy a magyar Lukács esztergomi érsek, s itt talált menedéket a II. Henrik angol királlyal konfliktusba került Becket Tamás canterburyi érsek. Az olykor 12. századi reneszánszként jellemzett időszak új stílust is hozott: megszületett a gótika.

Mindezen történések hátterében ott volt a népesség lélekszámának és a gazdaság teljesítőképességének jelentős növekedése. A 11–12. századi demográfiai robbanás különösen a francia, az angol és a Rajna menti német területeket érintette. A keletkezett népességtöbbség egy része a városokba és a kolostorokba költözött, más része a ritkábban lakott közép- és kelet-európai területekre vagy a keresztes hadakkal a Szentföldre vándorolt. A városi lakosság számának növekedését az is segítette, hogy hatékonyabbá vált a mezőgazdasági termelés, és rendelkezésre állt a városiak ellátásához szükséges élelmiszertöbbség.

A gazdaság növekedéséhez a kézműipar és a kereskedelem is nagymértékben hozzájárult. A Földközi-tenger keleti medencéjével a kapcsolatok a keresztes hadjáratokon túlmenően is megélénkültek, a levantei kereskedelem fellendülése egész Európára jótékony hatással volt. A francia városok emellett az Angliával és az északi területekkel folytatott árucseréből is haszonra tettek szert. Mindezek a tényezők, a megerősödő királyi és egyházi hatalom, illetve az önkormányzat jogát megszerző városok reprezentációs igénye, a gazda-

A párizsi Notre-Dame ábrázolása egy főpapi szertartáskönyvben (Pontificale Romanum). Noël Bellemare, 1525 körül

sági fellendülésből származó többletbevételek és a városokba áramló népesség által biztosított szabad munkaerő együttesen tették lehetővé a nagyszabású építkezések elindítását.

A társadalmi és gazdasági háttér mellett a formai újításoknak technikai feltételei is voltak. Csupán néhányat említve, fellendült az üvegyártás, javult az áttört, karcsú épületek szerkezetének erősítéséhez előállított vas minősége és az Île-de-France területén nagy szilárdságú, a hatalmas épületek súlyát elbíró, ugyanakkor jól faragható kőanyagot találtak.

DINAMIKUSAN NÖVEKVŐ VÁROS

1135 és 1230 között egy nagyjából Dunántúl méretű területen több mint egy tucat, a megszorodott hívek befogadására alkalmas, nagyméretű, gótikus katedrális épült, többek között Amiens, Chartres, Reims, Senlis, Sens és persze Párizs székesegyháza. Ezeknek az összetett szerkezetű épületóriásoknak a

hossza 120-150, a szélessége 50-70 méter körül volt (összehasonlításként a legnagyobb, ma is álló magyarországi középkori templom, a szeged-alsóvárosi ferences templom hossza 63,5, szélessége 16 méter). Emellett az Île-de-France területén még közel másfél ezer kisebb-nagyobb templomot építettek: gyakorlatilag ekkor született meg e régió középkori plébániahálózata.

Nagy Károly és I. Ottó birodalmának központja még a Rajna mentén volt, az ottani népsűrűséggel csak egyes mediterrán régiók vetekedhettek. A 12. század közepére Párizs és tágabb környéke is a kontinens legsűrűbben lakott térségei közé került. Amikor a 14. század elején, 1328-ban összeírták Franciaország plébániáit és háztartásait, ezen a területen, amely az ország összterületének mintegy 3%-át tette ki, a népesség 4,5-5%-a élt. Ha ilyen adat a 12. századra vonatkozóan nem is áll rendelkezésünkre, az arányok többékevésbé hasonlóak voltak.

Párizs sajátos helyzetben volt az 1100-as években. A város rohamosan nőtt, feltételezések szerint lélekszáma

A Notre-Dame, 1850-as évek (fent)
Vízköpő szörny a Notre-Dame-on (lent)

a század végére már 50 ezer körül volt, amivel Franciaországnak, de talán már ekkor az Itálián kívüli Európának is a legnagyobb városa lett. A 14. század elejére Párizs lakossága több mint 200 ezer főre nőtt. A népesség gyarapodásával párhuzamosan a Szajna menti település gazdasági súlya is egyre növekedett. A jobb parton több piac működött. A folyón árut szállító hajósok már 1121-ben privilégiumot kaptak VI. Lajostól, amelyet VII. Lajos kiterjesztett oly módon, hogy Mantes és Párizs között a párizsi hajósoknak áruszállítási monopóliumot biztosított.

A bal parton ekkoriban épült ki az egyetemi negyed, a quartier Latin. Emellett a Szajna szigetén álló palota már kétszáz éve az uralkodó Capet-dinasztia központjának számított, a 12. század elejétől az utazó királyság intézményének fokozatos eltűnésével pedig ez a szerepe tovább erősödött. A király-ság szakrális funkciói azonban nem kö-

tődtek a városhoz. A fokozatosan fővárossá váló, uralkodói és egyházi székhelynek is otthont adó, dinamikusan növekvő Párizsnak szüksége volt egy megfelelő reprezentációt biztosító épületre. A kezdeményező a VII. Lajos udvarában fontos szerepet játszó Maurice de Sully lett, aki a város első püspöki palotáját is építette. Az egyszerű családból származó, tehetséges fiatalembert a fleuryi bencések indították el az egyházi pályán. 1140 körül Párizsban tanult, majd teológiát tanított az egyetemen. 1159-ben már a székesegyház kanonokja volt, egy évvel később pedig a király támogatásával Párizs püspöke lett és az is maradt 1196-ban bekövetkezett haláláig.

Az új székesegyház építése néhány évvel Sully püspöki beiktatása után, 1163-ban kezdődött. Ez egyúttal védőszentváltást is jelentett, hiszen a korábbi székesegyházat, amely a Notre-Dame-tól nyugatra állt (a lebontott épület anyagát részben a kontinuitás hangsúlyozása céljából, részben praktikus okokból beépítették az új templom falaiba), Szent István első vértanú tiszteletére szentelték, akárcsak a

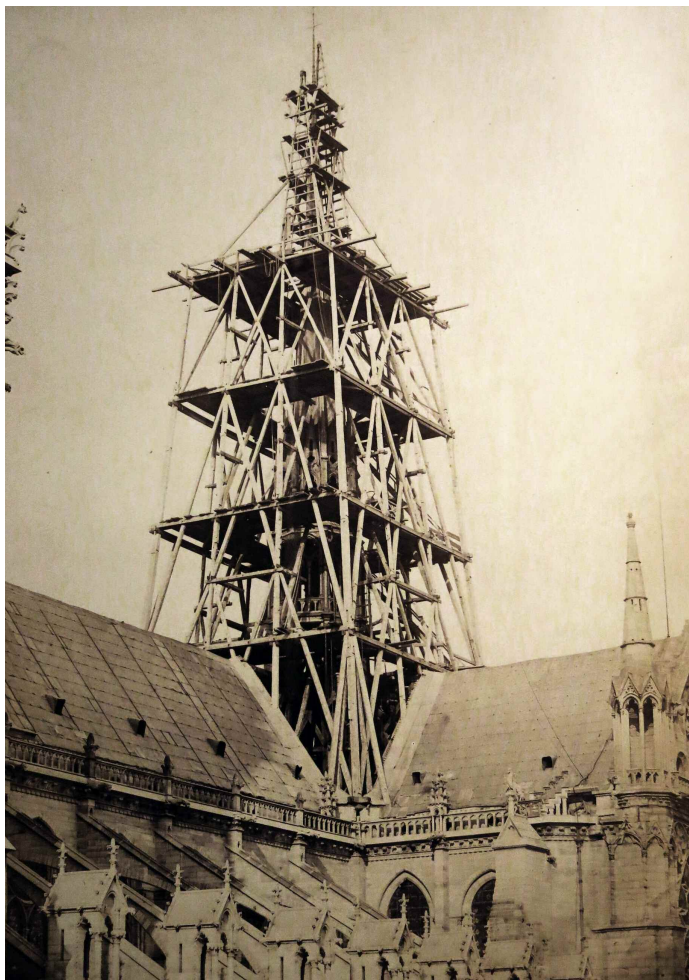
sens-i érsekség főtemplomát. A döntésben szerepet játszott a ciszterciek által hirdetett és a hívek körében is népszerű Mária-kultusz.

Az alapkö elhelyezésénél jelen volt VII. Lajos király, aki az építkezést anyagi is támogatta, és III. Sándor pápa, aki – Barbarossa Friggyessel kitört viszálya miatt – 1162 és 1164 között másfél évig Sens-ban tartózkodott udvarával. Bár az épületen ezután még több szakaszban majd kétszáz évig, egészen 1345-ig dolgoztak, nagy része az 1180-as évek elejére elkészült, a főoltárt 1182-ben szentelte fel Henri de Château-Marçay bíboros, pápai legátus és Maurice de Sully püspök az új király, II. Fülöp (1180–1223) jelenlétében. A párizsi Notre-Dame ettől kezdve a város képének meghatározó eleme volt.

VISSZA A KÖZÉPKORBA: A 19. SZÁZADI HELYREÁLLÍTÁS

Párizs székesegyháza az évszázadok során sokat változott. Már maga az építkezés hossza is – 1163-tól 1345-ig – eredményezett átalakításokat, hiszen

A Notre-Dame huszártornya az újjáépítés közben (1850-es évek) és után (1860)

VIOLLET-LE-DUC

A NOTRE-DAME ELSŐ HELYREÁLLÍTÁSÁNAK ÉPÍTÉSZE

Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879) francia építész a 19. században számos franciaországi műemléket épített újjá, köztük Carcasson városfalait, Saint-Denis templomát, az amiens-i székesegyházat, a párizsi Sainte-Chapelle-t vagy Mont-Saint-Michelt. Első munkája Vézelay egykori bencés apátságának helyreállítása volt, amelyre 1840-ben kapott megbízást

az általunk inkább költőként ismert Prosper Mérimée-től, a francia műemlékvédelem megalapítójától és akkori főinspektorától. A munka elismerést hozott a fiatal építésznek, és négy évvel később Jean-Baptiste Lassusszal együtt elnyerte a Notre-Dame restaurálására kiírt pályázatot.

időközben a kora gótikát felváltotta az érett gótika. A középkorban gyakori tűzvészek a Notre-Dame-ot sem kímélték, egyes boltszakaszait vissza kellett bontani. Az épület folyamatos használata miatt a berendezése is változott. Az első komolyabb sérülések a 16. századi vallásháborúk idején, 1548-ban érték, amikor a hugenották néhány, bálványnak tekintett szobrárt megrognálták. Az ódon katedrálisra ezután hosszú ideig nem sok figyelem vetült.

A leglátványosabb változások a 17–18. században történtek. XIV. Lajos 1699-ben, beváltva apja, XIII. Lajos fogadalmát, megbízta Robert de Cotte-ot a székesegyház újjáépítésével. Cotte eltávolította a templom hajójából a síremlékeket, illetve a tridenti zsinat előírásainak megfelelően a régi szentélyrekesztőt lebontatta. Helyére aranyozott vasrács került, láthatóvá téve ezáltal a szentélyt és a szentélykörüljárót. Ekkor készült az új főoltár is fehér márványból: középre, a Pietà két oldalára a két Lajos király térdeplő szobra került.

Az átépítések a Napkirály halála után is folytatódtak. 1726-ban a tetőt újították fel, a gerendák egy részét kicserélték, és ólomból készült vízvezetőkötéket építettek be. Az 1750-es években került sor két további, a templom egész megjelenését érintő változtatásra. A színes üveglakokat ebben az időben már nem tekintették az isteni kegyelem sokszínűségét szimbolizáló alkotásoknak, és mivel a templomot sötétnek tartották, a kanonokok a legtöbb ablakot átlátszó üvegre cserélték, csak a nagy rózsablakokat hagyták meg. Ezzel nagyjából egy időben a főhomlokzat kapuját is átalakították, hogy a körmenetek könnyebben tudjanak rajta áthaladni. Végül 1786-ban lebontották a középkori huszár tornyot is, mivel az előregedett szerkezet szélben ingatag volt.

A 18. század legvégén, a francia forradalom idején a templom az Ancien Régime szimbóluma lett, akárcsak a Bastille. A homlokzat középső szintjén, árkádsor alatt álló és bibliai királyokat ábrázoló szobrokat a francia királyokkal azonosították és összetörték, a belső berendezés nagy részét kidobták. Az 1789-ben államosított épületet a jakobinus diktatúra idején, 1793-ban Robespierre előbb az Értelem, majd a Legfőbb Lény kultuszának templomává tette, a főoltár helyére a Szabadság oltára került – a kultusz főpapja ő maga volt.

A forradalom után az épület még évtizedeken át elhanyagoltan, félig romosan állt, még teljes lebontása is felmerült. Utóbbtól Napóleon mentette meg, részben azért, hogy 1801-ben visszaállította egyházi funkcióját, részben pedig azzal, hogy 1804-ben a Notre-Dame-ban koronáztatta meg magát és feleségét, Josephine-t.

A székesegyház szomorú állapotára a korszak ünneplő írója, Victor Hugo hívta fel a közvélemény figyelmét 1831-ben megjelent, *A párizsi Notre-Dame* című regényével. A romantika középkor iránti érdeklődése és a nemzeti múlt felértékelődése kellett ahhoz, hogy egyáltalán foglalkozni kezdjenek az újjáépítéssel. A regény által támogatott felfokozott érdeklődésnek köszönhetően rendelte el Lajos Fülöp francia király az akkor már állami tulajdonban lévő székesegyház helyreállítását, aminek első lépése egy tervpályázat kiírása volt 1844-ben. A megbízást végül – Prosper Mérimée támogatásával – két fiatal építész, az alig 30 éves Eugène Viollet-le-Duc és a nála hét évvel idősebb Jean-Baptiste Lassus nyerte el.

Ebben az időben az elvárás már nem a modernizálás, hanem a középkori – vagy ahhoz közeli – állapot visszaállítása volt. Mérimée ugyanakkor óvatosságra is intette a két építész: „Egy ilyen projektben nem lehet eléggé

óvatosnak vagy diszkrétnek lenni. [...] A helyreállítás katasztrofálisabb lehet egy műemlék számára, mint az évszázadok pusztítása.” Tekintve, hogy Mérimée igen jól ismerte a francia műemlékeket, hiszen a 19. század elején beutazta az egész országot, és ő készítette el róluk az első jegyzéket is, pontosan tudta, hogy miről beszél, szavai ma is megszívlelendők lehetnek.

Viollet-le-Duc és Lassus terve első sorban a 18. században, főleg a forradalom idején megcsonkított homlokzat helyreállítását tűzte ki célul. A belső térben két nagyobb változtatást javasoltak: két boltszakasz újjáépítését az eredeti középkori négyemeletes magasságra és a XIV. Lajos uralkodása idején a szentélyben elhelyezett klasszicista márványberendezés eltávolítását.

A műemlékvédelmi bizottság Viollet-le-Duc tervét nagyrészt elfogadta, csak a XIV. Lajos korabeli berendezés eltávolításához nem járult hozzá. Azt a javaslatot viszont Viollet-le-Duc utasította el, hogy két új, karcsú toronysíksort építsen a harangtornyok tetejére, mivel véleménye szerint egy ilyen építmény ugyan „figyelemre méltó lenne, de nem lenne a párizsi Notre-Dame”. Ehelyett a hossz- és keresztirányú keresztzetűdésben kialakult négyzetes tér feletti huszár tornyot építette fel ismét, amelyet 1786-ban bontottak le.

A székesegyház helyreállítása huszonöt évig tartott. Új szobrok és üveglakok készültek, ahol lehetett, eredeti ábrázolások alapján. Ahol ilyen nem állt rendelkezésre, ott az épület meglévő formai és szerkezeti kialakításához a lehető legnagyobb mértékben alkalmazkodva készültek kiegészítések, köztük a Notre-Dame számos híres szörnyfigurája. Az új huszár torny az eredetinél magasabb és díszesebb lett. Egyik fő ékessége egy Szent Tamás apostolt ábrázoló szobor volt, amely Viollet-le-Duce hasonlít. ♦

Tematikus gyűjtemények

Jobban elmélyülne kedvenc témájában?
A Rubicon gyűjteményeivel igazi szakértővé válhat!

Néhány példa:

Népszerű témák I.

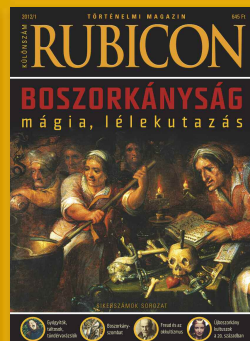
2008/7-8.

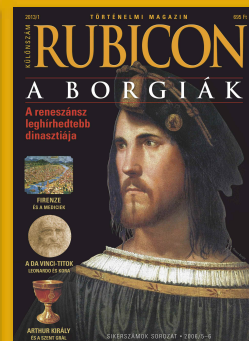
2009/7-8.

2010/2.

2012/1. különszám

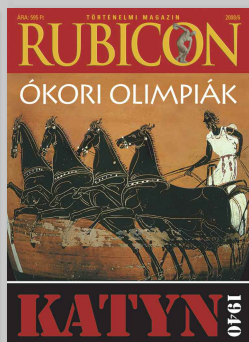

2013/1. különszám

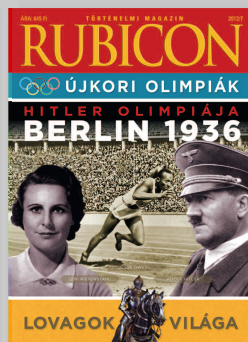
Népszerű témák II.

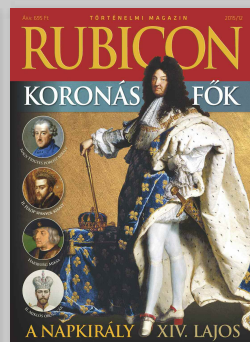
2008/1. különszám

2008/6.

2012/7.

2015/12.

2017/11.

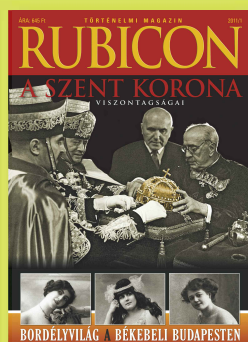
Nőtörténelem

2007/8.

2010/7.

2011/1.

2015/8.

2017/1. különszám

5 lapszám – 30% kedvezmény

További ajánlataink: bolt.rubicon.hu

ÓKOR

MENNYIT TUD
VALÓJÁBAN
A TÖRTÉNELEMRŐL?

▶ ÚJ KÉRDÉSSOROK

proba.rubicon.hu

A Notre-Dame a Szent Mihály híd felől.
Auguste-Hippolyte Collard fotográfája, 1857